

КОНЦЕПЦИЯТА ЗА ИЗКУСТВОТО НА ДЖОН ОТ СОЛСБЪРИ В „МЕТАЛОГИКОН“

Елица Калдръмова

Abstract: John of Salisbury's concept of art in *Metalogicon*.

Studying the seven liberal arts is necessary for developing one's talents, achieving virtues, wisdom and preparation for the philosophical studies. The arts also give a direct route for achieving the desired result and are classified into two groups: the *trivium*, which includes rhetoric, grammar and dialectic – the arts concerning the words, and the *quadrivium*, which includes geometry, arithmetic, music and astronomy – the arts concerning the things. By studying the things, one acquires the necessary knowledge for reasoning and making premises. Through the *trivium*, one can learn the rules to express and make ratiocinations while aiming towards the truth. Acquiring knowledge, making sense and the ability to voice it so that it can be understood from others develop the different fields of knowledge. John of Salisbury recognizes the significance of both the *trivium* and the *quadrivium* for the study of philosophy so learning arts of both groups is important.

Key words: seven liberal arts, John of Salisbury, Metalogicon

Понятието за наука (*scientia*) през ранното Средновековие се разбира в един по-широк смисъл като знание и включва седемте свободни изкуства.¹ Те са наричани по този начин понеже целта на тяхното изучаване е освобождаването на ума, а не толкова удовлетворяване на професионална или физическа необходимост.² Обучението в тези дисциплини допринася за развиването на интелекта и придобиването на мъдрост от човека. Основната разлика с механичните изкуства е в целта, с която се упражняват. Докато механичните се свързват с удоволствието, производството или търговията, при свободните е важно постигането на добродетел или мъдрост от човека, който се е заел с тяхното изучаване.³

1 Nájera, R. (2012). *Scientia in Twelfth Century Philosophy in the Latin West*. McGill University, Montreal, pp. 20. http://digitool.library.mcgill.ca/webclient/StreamGate?folder_id=0&dvs=1571926823680~540&usePid1=true&usePid2=true

2 Whitney, E. *Paradise Restored. The Mechanical Arts from Antiquity through the Thirteenth Century*. *Transactions of the American Philosophical Society*, Vol. 80, No. 1 (1990), pp. 1-169.

3 Пак там.

Върху мисленето за седемте свободни изкуства през този период влияят възгледите на Августин и Боеций.⁴ Значението на свободните изкуства се свързва с подготовката за достигане до по-високо ниво на познание, свързано със съзерцаването на Бог. Това висше ниво Августин нарича мъдрост (*sapientia*) и то се постига с помощта на вярата.⁵ Знанието и науките се свързват с развиването на човешките възможности, което от своя страна се мисли като път към мъдростта и осъществяването на висшата цел на човека. Във философията на Боеций науките за нещата се разглеждат като предшествващи тези за думите.⁶ Науките са подразделени според това, което изследват – интелигибилното, интелектибилното или физичните обекти. Отново се мислят като стъпка към постигането на по-високи нива на осъзнаване.⁷

Възгледът на Джон от Солсбъри е в съгласие с позицията, според която заниманията със свободните изкуства са нужни за развиване на това, което е заложено у човека. Изучаването им е свързано със стремеж към възпитаване на добродетели и постигане на мъдрост – едно по-дълбоко разбиране на живота и света, надхвърлящо сферата на материалното. Той разглежда темата за изкуството като тясно свързана със седемте свободни изкуства. Въпреки че споменава съществуването и на така наречените механични изкуства, фокусът пада върху свободните и по-специално върху граматиката, риториката и логиката. Ползата от заниманието с тези дисциплини се свързва с общуването, разбирането и предаването на информация, с търсенето и определянето на истината и с подготовка за философското изследване. С написването на „Металогикон“ се цели да се защитят трите дисциплини и да се покаже тяхното значение за заниманието с философия. А значимото занимание с философия се свързва с разбиране и разкриване на живота както и с възпитаване на добродетели.⁸

Джон от Солсбъри определя изкуството като система, осигуряваща метод за извършването на дадени дейности в рамките на човешките възможности.⁹ То спомага за откриването на пряк път, с помощта на който да се достигне по-лесно и бързо до желанния резултат. Стремекът да се постигне нещо значимо и полезно като резултат.

4 Nájera, R. (2012). *Scientia* in Twelfth Century Philosophy in the Latin West, pp. 20.

5 Пак там.

6 Пак там, с. 61.

7 Пак там, с. 76-77.

8 Джон от Солсбъри, „Металогикон“, превод: Милко Цветанов, в: Пет средновековни философски трактата, съст. Цочо Бояджиев, Наука и изкуство, София, 1989, с. 329-330.

9 Пак там, I, XI, с. 353.

тат може да се свърже с разбирането на живота и възпитаването на добродетели, поставени като цели пред философията. Друга черта, характеризираща изкуството, е доразвиването на вродените заложби при човека. Чрез упражнението и старанието при заниманията с изкуства, в случая със свободните изкуства, не само се развиват умения, но и се възпитават добродетели. Последните са важно условие за доближаването на душата до благо.

Седемте свободни изкуства, подразделени в две групи – науки за думите и науки за нещата - всъщност са свързани помежду си. Джон от Солсбъри обръща внимание на тази връзка когато се заема да защити граматиката от нападите на свой съвременник, когото нарича с псевдонима Корнифиций. По този начин се цели съсредоточаване върху концепцията и аргументите като се избягват нападки срещу самата личност. Науките в тривиума – граматика, реторика и диалектика – се фокусират върху правилното и подходящо предаване на смисъла¹⁰, а също и върху откриването на истината¹¹. Самата истина е „нещо стабилно, на което разумът може да се опре със сигурност.“¹² Науките в квадравиума – аритметика, геометрия, астрономия и музика – изследват обектите с връзките и отношенията между тях. Те са свързани помежду си и постиженията в една от тях помагат за достигането до постижения и в другите. Откриването на смисъл и знание и умението те да бъдат предадени по такъв начин, че да бъдат разбрани и от други хора, позволява допълване и разгръщане на наличното познание в неговите области. Друго следствие е възможността за откриване и споделяне на различни методи, чрез които желаният резултат може да бъде постигнат по-лесно и бързо. Чрез красноречието и граматиката се изразява смисълът и са нужни за науките от квадравиума.

Джон от Солсбъри признава значението както на науките за думите, така и на тези за нещата за заниманието с философия. Като отхвърля прекаленото наблягане само върху една от двете групи като грешка,¹³ той призовава към равностойно и съгласувано изучаване на всичките седем свободни изкуства. Забелязва се връзка не само между тривиума и квадравиума, но също и между отделните изкуства.

¹⁰ Пак там, I, VII, с. 346

¹¹ Sasseville, M. (1999). La théorie logique d'Aristote et la pratique des arts libéraux. *Laval théologique et philosophique*, 55 (2), 285–307. <https://doi.org/10.7202/401236ar>, 15.07.19, pp. 295.

¹² Джон от Солсбъри, „Металогикон“, 4, XXXIV, с. 545.

¹³ FitzGerald, B. D. (2010). Medieval theories of education: Hugh of St Victor and John of Salisbury. *Oxford Review of Education*, 36:5, pp. 575 – 588. <http://dx.doi.org/10.1080/03054985.2010.514436>, 21.10.19, pp. 580–581.

По отделно чрез тях се стига до познание, което често се използва при заниманията с друго изкуство. От гледна точка на връзката между двете групи може да се каже, че думите и изразяването на смисъла безспорно са важни за философията, но в същото време чрез тях се мислят и разглеждат обекти от света, които съществуват извън човека и неговото мислене. Тъкмо науките за нещата разглеждат тези обекти и чрез тях човек получава знанията, върху които опира своите разсъждения. През този период обектите в света често биват схващани като символи и в тях се забелязва известна двойственост – от една страна се възприемат според своите физични характеристики, а от друга препращат към по-висш смисъл.¹⁴ За да се достигне до смисъла, е нужно разбиране на техните физични характеристики и свойства, понеже е представен чрез тях. По този начин в самите обекти се забелязва връзката между предмета и заложеното в него значение.

Тъй като човешкото съзнание борави с думи и понятия, те могат да се мислят като връзката между обекта и самото мислене. В същото време за да има мислене и смисъл, са еднакво важни както изказванията, така и това, към което те се отнасят. Изказванията се опират не само върху правилата на езика и логиката, а и върху знанията, характеристиките и физичните възможности на самите обекти. Всеки от тях съществува по даден начин като събира в себе си определен набор от характеристики и свойства, които го правят възприемаем за човека.

Науките за нещата дават опората, която е нужна на разсъжденията, за оформяне на основни предпоставки за света, докато тези за думите са свързани с правилата за изказване и разсъждаване като целта е да се достигне до истина. Те предоставят знание за движението, подредбата и взаимоотношенията между обектите в света. Според Джон от Солсбъри изучаването на седемте дисциплини е важно също за развитието на човека както в интелектуално, така и в морално отношение.¹⁵ Самото изучаване може да не прави човека добър, но неговото значение е в това, че предоставеното значимо познание предхожда добродетелите.¹⁶

Изкуството произхожда от природата и затова не може да постигне нещо извън естествените възможности на човека.¹⁷ Приро-

14 Бояджиев, Ц., „Ренесансът на XII век“ и школата в Шартър“, в: „Пет средновековни философски трактата“, съст. Цочо Бояджиев, изд. „Наука и изкуство“, София, 1989.

15 FitzGerald, B. D. (2010). Medieval theories of education: Hugh of St Victor and John of Salisbury, 581-582.

16 Пак там.

17 Джон от Солсбъри, „Металогикон“, с. 353.

дата се разбира като пораждаща сила, която е вложена в нещата и благодарение на нея те могат да извършват действия или да търпят въздействие.¹⁸ Като приема, че вложената в нещата действена пораждаща сила може да е възпрепятствана от недостатъците или подпомагана и развивана чрез определени средства, Джон от Солсбъри акцентира върху значението на грижата и старанието за подпомагането на умение или качество, възможно благодарение на природата.¹⁹ Твърдението, че индивидите не са еднакво талантиливи се включва в аргументацията като се дават примери, показващи преодоляването на неумението в дадена област. Така се стига до заключението, че усърдните упражнения не са излишни дори когато природата е благосклонна към индивида, за да се избегне пропиляване и закъряване на умението.

Други характеристики на природата са повторемостта и ритмичността.²⁰ Тя действа като принцип на развитието на нещата и се определя още като „майка на всички изкуства“.²¹ За да се стигне до изкуството, се минава през няколко етапа. При първия вродените заложби се задействат, за да могат да се доловят различни аспекти, обекти или връзки от действителността. Във втория тази информация се натрупва и складира в паметта. В последствие тя се проверява и изследва от разума, който е способен да даде безпристрастна оценка. Джон от Солсбъри го определя като хранител на изкуствата.²² Той ги създава благодарение на заложбите, упражняването и паметта. Природната даденост, паметта и разумът са осигурени от природата. От нея са породени практиката и навиците, свързани с определени занимания, които водят до упражненията, а те – до изкуството. Разумът се приема за „силата на размишлението“.²³ Той е стремежът на разсъдливостта към истината чрез вярното възприятие и сигурната преценка.²⁴ Понятието се използва за означаване както на способността за изследване на нещата с точна преценка, така и самата преценка.

С осигуряването на възможността и средствата за заниманията с изкуства и с развитие на специфични умения индивидът е способен да разшири познанията си и разбирането си за света. В заниманията със свободните изкуства той получава знание с много широк обхват.

18 Пак там, I, VIII, с. 348.

19 Пак там, I, VIIIc. 349.

20 Бояджиев, Ц., „Философия на европейското средновековие“, Философска фондация „Минерва“, София, 1994, с. 85-86.

21 Джон от Солсбъри, „Металогикон“, I, XI, с. 353.

22 Пак там, I, XI, с. 353.

23 Пак там, 4, XXX, с. 539.

24 Пак там, 4, XIV, с. 518.

Те обръщат внимание не само на особеностите и връзките на нещата в действителността, но и на начина, по който тази действителност бива възприемана и изказвана. Така например логиката „дава и изследва аргументите на разума“.²⁵ С изследването на аргументите се обръща внимание също на това как те съответстват на действителността. След като информацията от сетивата е получена, се подбират понятия с нужните връзки между тях, които да изразяват и отношенията между обектите в света. Също така разумът е способен да изследва и начина на мислене, който се използва – какви връзки могат да се направят между твърденията, до какви изводи може да се стигне. С опирането на откритите правила на мисленето се преценява доколко е валиден аргументът. В зависимост от това се преценява и доколко мисленето съответства на истината.

Ако се вземе за пример изкуството на красноречието, според Корнифиций то или е дадено на определен индивид, или той е лишен от него, докато за Джон от Солсбъри тъкмо упражненията, старанието и постоянството са в основата на постигане на майсторство в дадена област.²⁶ Самото красноречие се свързва с умението на човек да изрази своята преценка, разсъжденията си и своята позиция. Докато Корнифиций приписва към природата на човек наличието на самото изкуство, вече развито, то Джон свързва с природата това, което прави възможно развитието на определено умение. Тя осигурява три фактора, определени като средство за заниманията с изкуство: природна даденост, памет, разум. Може да се открие разликата между възможността за проява и развитие на изкуство и липса и наличие на изкуство по природа. В единия случай означава, че човекът има възможност за овладяване на дадено умение, което преди не е развил, а от втория следва, че човек е надарен или лишен от него и няма да го усвои дори чрез обучение и упражняване. Като следствие научаването на ново умение се обезмисля.²⁷ Така овладяването на дадена дисциплина би ставало без нужда от упражнения и подготовка.

Чрез притежаването на разум и използването на реч човек може да изрази мислите или намеренията си. Установяването и спазването на правилата на езика цели смислено изразяване и успешно предаване на смисъл по установен начин, позволяващ точната формулировка на думите и термините да бъде разбрана и от говорещия, и от възприемателя. Това е резултат от процес на развитие и усъвършенстване който се осъществява след възникването на езика. В противен случай едновременно с говоренето индивидът би овладял и различните

25 Джон от Солсбъри, „Металогикон“, 2, III, с. 395.

26 Джон от Солсбъри, „Металогикон“, 1, VI, с. 344-345.

27 Пак там, 1, VI, с. 344.

техники и стилове на изразяване както посочва и Джон от Солсбъри когато пита защо красноречивите не са красноречиви на всички езици.²⁸ Наистина различните езици биха могли да се разглеждат като разнообразни начини на изразяване, с оглед на общата за всички хора способност да използват реч, подчинена на определени правила.

Свободните изкуства се считат за тясно обвързани с обучението, което развива ума и трябва да бъде насочено към принципите и важните цели в живота, включващи философски изследвания.²⁹ Те са и в основата на социалните взаимодействия в обществото и се свързват със свободата на индивида да разсъждава сам и да изразява мислите си.³⁰ Те се определят като изкуства, тъй като предлагат методи, чрез които да се достигне до определени резултати. Акцентът при изкуството е върху използването и практикуването на наученото като по този начин се развиват умения, а също и способността за преценяване кой от познатите методи е подходящ за определена дейност и би могъл да доведе до търсения резултат.

Седемте свободни изкуства са определяни от Джон от Солсбъри също като науки, понеже научното познание зависи много силно от възприятието.³¹ Информацията, на която то се основава, зависи от способността за възприемане на човека и от обектите, които биват възприемаеми. Той обяснява получаването на научно познание като изяснява връзката между възприемане, въображение и разсъдливост. То се основава на четенето, ученето и размишлението.³² Въз основа на запознатостта с основните принципи от различните полета на познанието се правят изводи, които добавят допълнителни познания.³³ Науката може да се свърже и с разбиране на причините и причинно-следствените връзки, които действат между обектите.³⁴

Изкуството произхожда от природата и се свързва с много добре развито умение, с боравене и практикуване на правилата на дадена система, също и с използване на определени инструменти.³⁵ С негова помощ се открива и използва метод с цел по-бързото и лес-

28 Пак там, I, VIII, с. 348.

29 DeHart, Abigail E. (2014) „John of Salisbury’s Metalogicon and the Equality of Liberal Arts Education,“ *Grand Valley Journal of History: Vol. 3: Iss. 1, Article 1*, достъпно: <https://scholarworks.gvsu.edu/gvjh/vol3/iss1/1/>, 17.07.19.

30 Пак там.

31 Джон от Солсбъри, „Металогикон“, 4, XIII, 517.

32 Пак там, I, XXIII, с. 383.

33 Пак там, 4, VIII, с. 509.

34 Sasseville, M. (1999). La théorie logique d’Aristote et la pratique des arts libéraux. *Laval théologique et philosophique*, 55 (2), 285–307. <https://doi.org/10.7202/401236ar>, 15.07.19.

35 Пак там.

но достигане до желания резултат. Методът също така може да бъде развиван в рамките на изкуството когато се открият по-ефективни начини на действие или пътища към целта. Изкуството има значение и за възпитаването на добродетели, които доближават човека до доброто. Позицията на Джон от Солсбъри защитава заниманията със свободните изкуства и обучението, чиято цел е да развие и насочи човека като го издигне на по-високо познавателно ниво. Хармонизирането на природните заложби и усилията на човека по тяхното разгръщане прави обучението важно и естествено занимание, свързано също така и с отговорността на личността за грижата за поверените ѝ блага. Това от своя страна води и до осъществяване на основната цел на човека.

Библиография:

- Джон от Солсбъри, „Металогикон“, превод: Милко Цветанов, в: Пет средновековни философски трактата, съст. Цочо Бояджиев, Наука и изкуство, София, 1989.
- Бояджиев, Ц., „Философия на европейското средновековие“, Философска фондация „Минерва“, София, 1994.
- DeHart, Abigail E. (2014) „John of Salisbury’s Metalogicon and the Equality of Liberal Arts Education,“ Grand Valley Journal of History: Vol. 3: Iss. 1, Article 1, достъпно: <https://scholarworks.gvsu.edu/gvjh/vol3/iss1/1/>, 17.07.19.
- FitzGerald, B. D. (2010). Medieval theories of education: Hugh of St Victor and John of Salisbury. Oxford Review of Education, 36:5, pp. 575 – 588. <http://dx.doi.org/10.1080/03054985.2010.514436>, 21.10.19.
- Nájera, R. (2012). *Scientia* in Twelfth Century Philosophy in the Latin West. McGill University, Montreal, pp. 20. http://digitool.library.mcgill.ca/webclient/StreamGate?folder_id=0&dvs=1571926823680~549&usePid1=true&usePid2=true .
- Sasseville, M. (1999). La théorie logique d’Aristote et la pratique des arts libéraux. Laval théologique et philosophique, 55 (2), 285–307. <https://doi.org/10.7202/401236ar>, 15.07.19.